

**EDUKACJA DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU
NA PRZYKŁADZIE
UNIWERSYTETU EKONOMICZNEGO
W KATOWICACH**

Wprowadzenie

Edukacja dla zrównoważonego rozwoju wciąż rozwija się jako szerokie i kompleksowe pojęcie, na które składają się powiązane treści dotyczące środowiska, gospodarki i społeczeństwa. Wśród kluczowych problemów zrównoważonego rozwoju znajdują się m.in. kwestie gospodarki, modeli produkcji i konsumpcji, zarządzania zasobami naturalnymi, ochrony środowiska, odpowiedzialności, modeli rozwoju, zmniejszania ubóstwa, praw obywatelskich, demokracji, sprawowania władzy itd. Zagadnienia te są zatem bardzo zróżnicowane i wymagają podejścia holistycznego w nauczaniu. Programy nauczania powinny odnosić się do kluczowych aspektów zrównoważonego rozwoju, biorąc jednocześnie pod uwagę potrzeby danej grupy zawodowej oraz wagę tych kwestii w obszarach ich pracy. Szczególnie istotne wydaje się przekazanie odpowiednich treści i zasad osobom mającym zajmować się planowaniem i zarządzaniem, mającym podejmować decyzje wpływające na stan środowiska przyrodniczego czy też wywołujące skutki społeczne. A taka jest właśnie charakterystyka studiów ekonomicznych, których absolwenci w przyszłości stanowiąc będą podstawę kadry zarządzającej przedsiębiorstw, samorządów lokalnych i innych instytucji publicznych.

Celem opracowania jest ocena stanu edukacji dla zrównoważonego rozwoju w Uniwersytecie Ekonomicznym w Katowicach.

**1. Potrzeba edukacji dla zrównoważonego rozwoju
na studiach ekonomicznych**

Zrównoważony rozwój jest pojęciem trudnym do zdefiniowania, dodatkowo podlegającym stałej ewolucji. Jedną z pierwszych definicji zrównoważonego

rozwoju jest określenie sformułowane w raporcie Brundtland¹, czyli: „zaspokojenie potrzeb dnia dzisiejszego w sposób, który nie ogranicza przyszłym pokoleniom możliwości zaspokojenia ich potrzeb”. Jest to rozwój, który podnosi poziom życia ludności żyjącej w ograniczonej pojemności wspierających ekosystemów. W koncepcji tej za cele nadrzędne można uznać:

- dobrobyt (społeczny i materialny),
- bezpieczeństwo,
- sprawiedliwość wewnątrz- i międzygeneracyjną.

Zasadniczą rolę w zapewnieniu realizacji tych celów odgrywa utrzymanie na niezmiennym poziomie funkcji ekologicznych środowiska przyrodniczego, czyli jego zdolności do podtrzymywania nie tylko procesów życiowych, ale również procesów rozwoju społeczeństw. Możliwości te zależą głównie od dostępności zasobów naturalnych na stałym poziomie oraz o stałej jakości – stałość ta jest oczywiście względna i zależy od aktualnie dostępnych technologii. Zrozumienie tych relacji jest kluczowym czynnikiem dla możliwości wdrażania tej koncepcji w praktyce. Dlatego też tak istotne jest prezentowanie koncepcji zrównoważonego rozwoju i treści z nią powiązanych na wszystkich szczeblach nauczania, w tym w edukacji na poziomie wyższym. Niestety, obecny system edukacji na poziomie wyższym charakteryzuje się podejściem nastawionym na wąskie specjalizacje i izolację poszczególnych dziedzin naukowych. W programach nauczania często zaobserwować można błędną skłonność do oddzielnego traktowania ekonomicznych, społecznych oraz środowiskowych aspektów zrównoważonego rozwoju. Przypadki realizowania całościowego programu edukacyjnego podporządkowanego zasadom zrównoważonego rozwoju są wciąż zjawiskiem rzadkim. Jak zauważają Dariusz Kielczewski i Tomasz Poskrobko, w nauczaniu i badaniach ekonomicznych kwestie środowiska naturalnego były przez lata lekceważone i pomijane, przez co relacje między gospodarką a środowiskiem nadal są nieuporządkowane i niezracjonalizowane. W większości podręczników akademickich w zakresie mikro- i makroekonomii kwestie środowiska przyrodniczego i zasobów naturalnych są jedynie wzmiankowane. Bardzo często ekonomia środowiska nie wchodzi do minimum programowego kierunków ekonomicznych. Autorzy zauważają, że ekonomista powinien wiedzieć, iż nie zawsze to, co wydaje się racjonalne wyłącznie z ekonomicznego punktu widzenia, jest pożądane społecznie i dopuszczalne ze środowiskowego punktu widzenia². Zbliżone stanowisko zajmuje Tomasz Żylicz, który stwierdza, że „dobrze wykształcony ekonomista powinien dysponować wiedzą poza-

¹ World Commission on Environment and Development: *Our Common Future*. Oxford University Press, Oxford 1987 oraz IUCN – UNEP – Raport Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju ONZ. Red. Gro Harlem Brundtland. Warszawa 1991.

² D. Kielczewski, T. Poskrobko: *Dydaktyka ekonomii zrównoważonego rozwoju*. W: *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Zarys problemów badawczych i dydaktyki*. Red. B. Poskrobko. Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok 2010, s. 95-100.

ekonomiczną”. Profesor Żylicz stawia jednak pytanie, na ile możliwe jest przekazanie odpowiedniej wiedzy podczas trwania studiów ekonomicznych? Profesor zauważa, iż idealnym rozwiązaniem byłoby przekazywanie takich informacji, jednak presja związana z nabywaniem umiejętności oczekiwanych przez typowych pracodawców jest tak duża, że nie ma szans na przekazanie każdemu studentowi pożądanej wiedzy z tego zakresu. Realistycznym rozwiązaniem w tym wypadku jest wskazywanie odniesień do trwałego rozwoju w ramach przedmiotów należących do „rdzenia” nauk ekonomicznych (przede wszystkim mikro- i makroekonomia, metody ilościowe). Profesor Żylicz w swoich rozważaniach dostrzega jednak z jednej strony potrzebę, z drugiej „pułapkę interdyscyplinarności”. Stwierdza, iż kwestią otwartą pozostaje pytanie o to, w jaki sposób kształcić ekonomistów w zakresie psychologii i nauk o ziemi (które uznaje za niezbędne do zrozumienia i analizowania trwałego rozwoju), aby nabyta wiedza nie była powierzchowna³.

Na podstawie powyższych rozważań można więc stwierdzić, iż istnieje kilka niewykluczających się wzajemnie dróg włączania treści związanych z zrównoważonym rozwojem do programów nauczania studentów uczelni ekonomicznych. Wymienić tutaj można:

1. Możliwość studiowania na specjalistycznych kierunkach zajmujących się problematyką zrównoważonego rozwoju lub ekonomią ekologiczną. Absolwenci takich kierunków powinni posiadać wiedzę interdyscyplinarną, która będzie obejmowała zarówno dobrą wiedzę techniczną i przyrodniczą, jak i problematykę społeczną. Mają oni być liderami zrównoważonego rozwoju, zdolnymi do działania na różnych płaszczyznach i poziomach (zarówno samorządy terytorialne, instytucje publiczne, jak i przedsiębiorstwa).
2. Wprowadzenie ekonomii ekologicznej i podstaw zrównoważonego rozwoju jako przedmiotów obligatoryjnych dla studentów kierunków ekonomicznych.
3. Włączanie treści związanych ze zrównoważonym rozwojem do nauczania podstawowych przedmiotów, takich jak np.: mikro- i makroekonomia, zarządzanie, polityka gospodarcza, finanse publiczne.

2. Stan edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju w Uniwersytecie Ekonomicznym w Katowicach

Pomimo wielu realnych postępów w edukacji dla zrównoważonego rozwoju, nadal nie ma kompleksowej wizji takiego kształcenia na poziomie wyższym. Jednym z podstawowych problemów jest uwzględnianie nowego paradygmatu rozwoju w grupach przedmiotów podstawowych, poprzez które można docierać

³ T. Żylicz: *Czy studentów ekonomii należy uczyć o trwałym rozwoju?* W: *Ekonomia zrównoważonego rozwoju...*, op. cit., s. 84-94.

z wiedzą o zrównoważonym rozwoju i jego instrumentarium do wszystkich studentów. Transfer zasad zrównoważonego rozwoju i sposobów ich implementacji ma najczęściej charakter „cząstkowy” (ograniczanie koncepcji zrównoważonego rozwoju do aspektów próśrodowiskowych) i specjalnościowy (poprzez specjalności). Podobne wnioski co do diagnozy stanu edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju dotyczą Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Kształcenie w tym zakresie nie ma charakteru systemowego, obejmującego wszystkie kierunki studiów. *Podstawy zrównoważonego rozwoju* nie są wykładane jako przedmiot obowiązkowy, do niedawna nie funkcjonował także żaden przedmiot swobodnego wyboru dotyczący zrównoważonego rozwoju. Pozytywną zmianą jest zatem wprowadzenie do oferty programowej przedmiotu *Zrównoważony rozwój miast* jako przedmiotu swobodnego wyboru dla studentów II roku studiów licencjackich. Podstawowym celem przedmiotu jest zapoznanie studentów z:

- zależnościami pomiędzy koncepcją zrównoważonego rozwoju a procesami rozwoju miast,
- społecznymi, ekonomicznymi i środowiskowymi problemami rozwoju obszarów zurbanizowanych,
- metodami zarządzania lokalnego ukierunkowanymi na zrównoważony rozwój,
- zagadnieniami monitoringu lokalnego rozwoju zrównoważonego⁴.

Oferta programowa Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach przewiduje możliwość głębszego zapoznania się z tą tematyką w ramach specjalności zarządzanie środowiskiem i przestrzenią na kierunku gospodarka przestrzenna (Wydział Ekonomii). Studenci w trakcie zajęć specjalistycznych na tym kierunku zdobywają wiedzę i umiejętności m.in. z zakresu zintegrowanego zarządzania organizacją, audytu przedsiębiorstw i instytucji, pozyskiwania środków na finansowanie zarządzania środowiskiem, tworzenia i realizowania strategii zrównoważonego rozwoju oraz komputerowego wspomaganie zarządzania informacją o jakości i środowisku, jak też badania marketingowego rynku dóbr i usług środowiskowych.

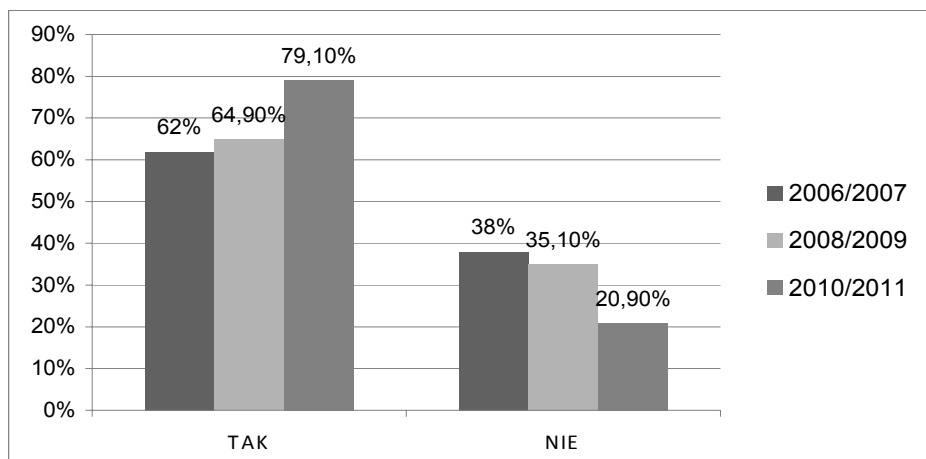
Warte wspomnienia jest także powołanie w 2011 roku Koła Naukowego „Pro Futuro” przy Katedrze Zarządzania Ochroną Środowiska, które ma prowadzić działalność z zakresu zrównoważonego rozwoju.

Dla zilustrowania efektywności w nauczaniu dla zrównoważonego rozwoju zostało przeprowadzone badanie sondażowe studentów studiów stacjonarnych i niestacjonarnych Wydziału Ekonomii Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach w roku akademickim 2010/2011 na grupie 191 osób. Przeprowadzona ankieta jest kontynuacją badań z lat 2006/2007, 2007/2008 i 2008/2009.

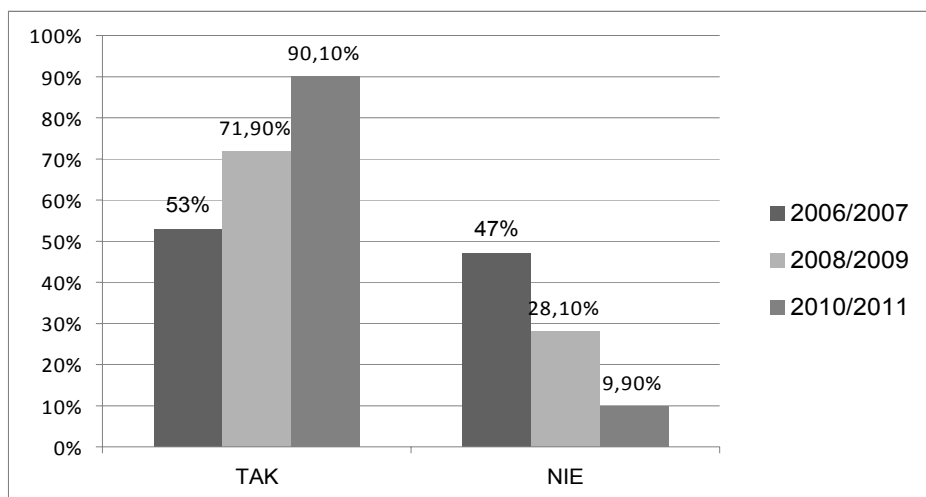
⁴E. Lorek, A. Sobol: *Zrównoważony rozwój miast. Sylabus przedmiotu*. Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice 2011.

Pozytywnym faktem wynikającym z analizy ankiety jest to, że większość respondentów spotkała się w trakcie studiów z:

- problematyką dotyczącą ekologicznych uwarunkowań rozwoju gospodarczego – co dotyczyło 79,1% ankietowanych studentów (rys. 1);
- pojęciem „zrównoważony rozwój” – 90,1% odpowiedzi twierdzących (rys. 2).

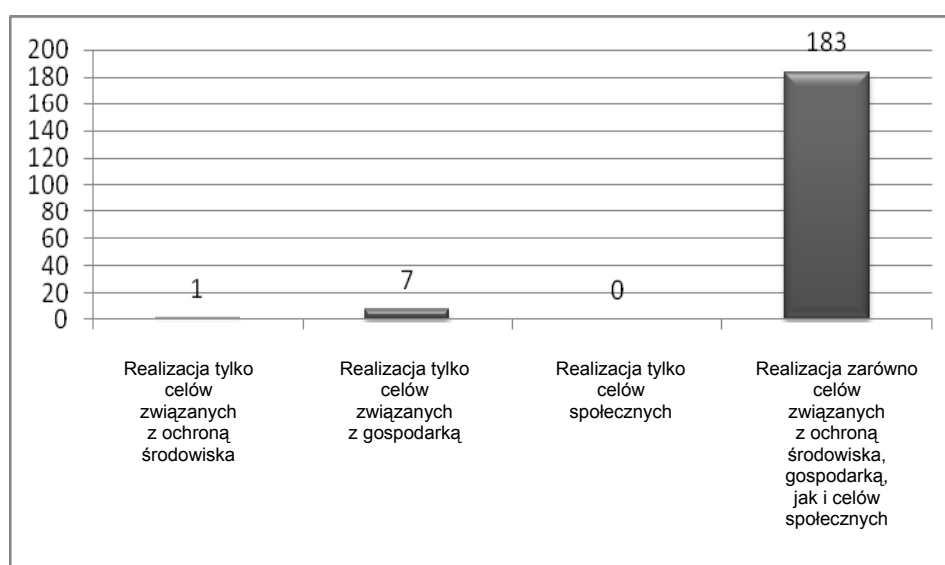
Rys. 1. Obecność tematyki dotyczącej środowiska w treściach nauczania w ocenie respondentów w latach 2006/2007, 2008/2009 i 2010/2011

Rys. 2. Obecność pojęcia „zrównoważony rozwój” w treściach nauczania w ocenie respondentów w latach 2006/2007, 2008/2009 i 2010/2011

Systematycznej poprawie ulegała proporcja przyznających, że spotkali się z pojęciem „zrównoważony rozwój” w czasie studiów (rok 2006/2007 – 53% odpowiedzi twierdzących, 2008/2009 – 71,9%, 2010/2011 – 90,1%). Proporcje uległy także poprawie (choć nie tak znacząco) odnośnie do odpowiedzi na pytanie dotyczące obecności problematyki środowiska w treściach nauczania (odpowiednio 62, 64,9 i w ostatnim badaniu 79,1%).

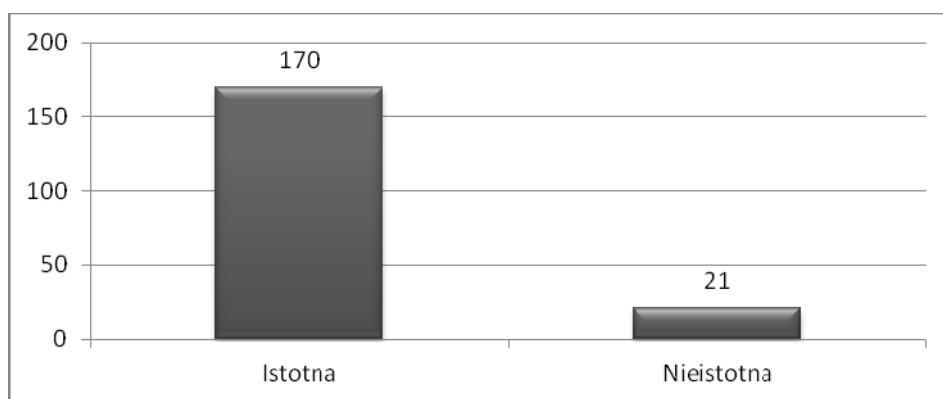
Dla skutecznego wdrażania koncepcji zrównoważonego rozwoju szczególnie ważne jest właściwe rozumienie tego pojęcia. Według przeprowadzonego sondażu prawie wszyscy ankietowani uznali, że zrównoważony rozwój dotyczy harmonijnej realizacji celów związanych z ochroną środowiska, gospodarką oraz celów społecznych (rys. 3).

Rys. 3. Rozumienie pojęcia „zrównoważony rozwój” w opinii respondentów w roku 2010/2011

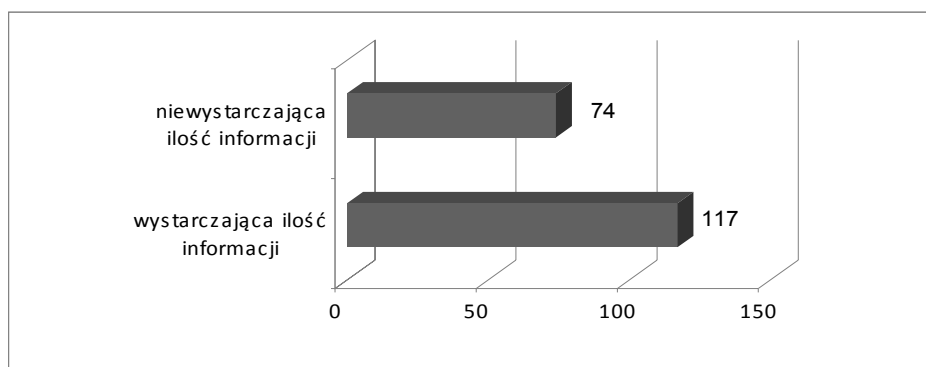
Na pytanie 4, dotyczące identyfikacji przedmiotów, w ramach których badani spotkali się z pojęciem „zrównoważony rozwój” w dotychczasowym toku studiów, odpowiedziało ogółem 189 respondentów, z czego 23 osoby nie spotkały się z tym pojęciem w ramach żadnego przedmiotu. Wśród odpowiedzi wskazujących konkretne przedmioty najwięcej badanych wymieniło: zrównoważony rozwój miast, politykę gospodarczą i gospodarkę regionalną, a następnie politykę rolną, leśną i wodną, makroekonomię, usługi użyteczności publicznej i społecznej, teorie i strategie bezpieczeństwa oraz fundusze europejskie. Przedmioty te są zatem bardzo zróżnicowane i wskazują na możliwości, a nawet konieczność włączania treści związanych ze zrównoważonym rozwojem do programów

nauczania. Zasady zrównoważonego rozwoju są współcześnie podstawą wielu polityk i dokumentów strategicznych przygotowywanych i realizowanych zarówno na szczeblu krajowym, jak i międzynarodowym. Dlatego też konieczne wydaje się włączenie tego pojęcia do programów nauczania różnych przedmiotów, zarówno podstawowych, jak i specjalistycznych. Podkreślić należy także, że większość ankietowanych osób uznaje wiedzę dotyczącą środowiskowych uwarunkowań rozwoju gospodarczego na kierunkach ekonomicznych jako istotną (rys. 4), natomiast zdania co do konieczności istnienia oddzielnego przedmiotu *zrównoważony rozwój* są podzielone (58% ankietowanych uznaje za potrzebne istnienie oddzielnego przedmiotu, 42% to odpowiedzi negatywne).

Rys. 4. Ocena znaczenia wiedzy o środowiskowych uwarunkowaniach rozwoju przekazywanej w procesie kształcenia na kierunkach ekonomicznych

Na pytanie 7, dotyczące wyboru między przedmiotem obowiązkowym a swobodnego wyboru, odpowiedziały 122 osoby. Większość respondentów uznała, że przedmiot ten powinien być przedmiotem specjalizacyjnym do wyboru (85% ankietowanych). W ankiecie zapytano również o opinię na temat umieszczania informacji dotyczących zrównoważonego rozwoju w ramach innych przedmiotów. Na pytanie to pozytywnie odpowiedziały tylko 44 osoby (na 191 ogółem). Można zatem założyć, że studenci wciąż nie rozumieją konieczności integracji zasad zrównoważonego rozwoju w różnych dziedzinach życia. Wytypowanie właściwych przedmiotów także sprawiło spory kłopot. Odpowiedzi cechowała duża różnorodność. Uczestnicy badania najczęściej wskazywali na: politykę gospodarczą, gospodarkę regionalną, zarządzanie, makroekonomię. Podzielone są również zdania co do tego, czy informacje na temat zrównoważonego rozwoju przekazywane w ramach dotychczasowego programu nauczania są wystarczające (rys. 5).

Rys. 5. Ocena dotychczasowych programów nauczania pod kątem informacji na temat zrównoważonego rozwoju

Jednym z podstawowych problemów w nauczaniu problematyki związanej ze zrównoważonym rozwojem był brak podręcznika kompleksowo przedstawiającego tę tematykę, a dostosowanego do specyfiki i potrzeb studentów kierunków ekonomicznych. Obecnie oferta literaturowa uległa znacznemu poszerzeniu. Pojawiły się na rynku podręczniki odpowiednie dla studentów uczelni ekonomicznych. Pierwszym z nich jest opracowany i wydany przez Fundację Sendzimira podręcznik pt. *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*. Zaletą podręcznika jest ilustrowanie treści teoretycznych licznymi studiami przypadków dotyczącymi praktycznej implementacji zrównoważonego rozwoju w różnych dziedzinach życia społeczno-gospodarczego. Podręcznik ten jest także łatwo dostępny dla studentów, gdyż Fundacja Sendzimira udostępnia bezpłatną wersję online na swojej stronie internetowej. Innym wartym wspomnienia podręcznikiem jest *Ekonomia zrównoważonego rozwoju* autorstwa Holgera Rogalla, który od wielu lat wykłada ekonomię zrównoważonego rozwoju w Wyższej Szkole Ekonomii i Prawa w Berlinie, a także jest inicjatorem powstania Polsko-Niemieckiej Sieci Naukowców na rzecz Zrównoważonego Rozwoju i Międzynarodowej Sieci na rzecz Zrównoważonego Rozwoju. Na rynku pojawia się także wiele pozycji dotyczących poszczególnych aspektów zrównoważonego rozwoju. Oferta literaturowa uległa zatem znacznemu poszerzeniu, niestety należy założyć, że większość studentów nie była głębiej zainteresowana tematem, gdyż nie miała zdania na temat dostępności literatury (74% odpowiedzi – trudno powiedzieć, dostępna – 25% odpowiedzi, niedostępna – 1%).

Podsumowanie

Edukacja dla zrównoważonego rozwoju jest ciągłym procesem, wymagającym podejścia całościowego. Niestety, nauczanie na rzecz zrównoważonego roz-

woju w Uniwersytecie Ekonomicznym w Katowicach nie ma wciąż charakteru kompleksowego. Podstawowym mankamentem jest brak jednego podstawowego przedmiotu prezentującego podstawy zrównoważonego rozwoju. Istnienie takiego przedmiotu jest szczególnie ważne, aby zwrócić uwagę studentów na powiązania między sferami ekonomiczną, społeczną i środowiskową oraz na konsekwencje podejmowanych decyzji. Wprowadzenie takiego kształcenia jest bardzo istotne dla budowy kapitału społecznego – odpowiedzialnych społecznie i środowiskowo mieszkańców gmin, konsumentów, przedsiębiorców, pracowników instytucji publicznych czy też polityków, którymi będą absolwenci Uniwersytetu Ekonomicznego. Pozytywnym aspektem oferty edukacyjnej proponowanej przez tę uczelnię jest coraz szersze poruszanie kwestii związanych ze zrównoważonym rozwojem w ramach różnych przedmiotów. Wiąże się to z coraz większą świadomością i popieraniem koncepcji zrównoważonego rozwoju przez pracowników uczelni, którzy z własnej inicjatywy włączają te treści do przedmiotów przez siebie prowadzonych. Takie wnioski potwierdzają wyniki ankiety przeprowadzonej wśród studentów Uniwersytetu Ekonomicznego. Większość ankietowanych osób nie utożsamia już zrównoważonego rozwoju z wąsko rozumianą ochroną środowiska, a także jest przekonana o istotnym znaczeniu kwestii ekologicznych dla społeczeństwa i gospodarki.

EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT AT THE UNIVERSITY OF ECONOMICS IN KATOWICE

Summary

Education for sustainable development consists of the related environmental, economical and social issues. Unfortunately, we can often observe the false tendency in separate treating of economic, social and environmental aspects of the sustainable development what results the lack of appropriate curricula in this area. The main shortcoming of education for sustainable development at the high education level is the lack of a primary course which presenting the basis of sustainable development. Similar conclusions refers to the University of Economics in Katowice. Education in this area haven't systemic character covering all kinds of study. A positive aspect of the educational offer proposed by the University of Economics is more and more to address issues related to sustainable development in the different courses, and thus the knowledge of the term sustainable development among students.